

УДК 338.45:665.6

Расулова У.С., канд. екон. наук,

Яцишина І. (ДонНУЕТ, Донецьк)

НАФТОПЕРЕРОБНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті досліджено динаміку виробництва основних видів продукції нафтопереробного комплексу України, фінансових результатів підприємства, галузі, що аналізується, висвітлено проблеми та перспективи їх розв'язання.

Ключові слова: нафтопереробний комплекс, валовий внутрішній продукт, фінансові результати, операційна діяльність, рентабельність.

Нафтопереробний комплекс України є однією з провідних галузей народного господарства на національному рівні. Однак із моменту розпаду СРСР і дотепер в його функціонуванні наявні серйозні проблеми, пов'язані зі специфікою розташування та функціонування нафтовидобувальних та нафтопереробних підприємств, які потребують суттєвого реформування. З іншого боку, від успішного функціонування цієї галузі багато в чому залежить ефективність та прибутковість діяльності підприємств майже всіх інших галузей. Тобто дослідження особливостей функціонування нафтопереробного комплексу України є одним із першочергових завдань.

Основною метою цієї статті є дослідження динаміки виробництва основних видів продукції нафтопереробного комплексу України, фінансових результатів підприємств галузі, висвітлення кола проблем функціонування галузі та перспектив їх розв'язання.

Для з'ясування того, яке місце в суспільному виробництві країни посідає продукція переробної промисловості, було проведене дослідження частки продукції переробної промисловості у валовому внутрішньому продукті України – таблиця 1.

Таблиця 1 – Питома вага продукції переробної промисловості у ВВП України [10]

Валовий внутрішній продукт		2008 рік	2009 рік		2010 рік	
			Значення	У % до 2008 року	Значення	У % до 2009 року
У цілому по країні, млн грн		948056,0	913345,0	96,3	1094607,0	119,8
Видобувна промисловість	Млн грн	54337,0	40676,0	74,9	63831,0	156,9
	Питома вага у ВВП	5,7	4,5	77,7	5,8	130,9
Переробна промисловість	Млн грн	164753,0	141878,0	86,1	167150,0	117,8
	Питома вага у ВВП	17,4	15,5	89,4	15,3	98,3

Таким чином, можна констатувати, що частка продукції переробної промисловості у ВВП України є традиційно вищою за частку продукції видобувної промисловості – у середньому 16% за період, у той час як частка продукції видобувної промисловості становить лише 5,3% у середньому; однак у звітному періоді позначилася тенденція зниження питомої ваги продукції переробної промисловості у загальному ВВП, хоча в абсолютному виразі зменшення виробництва у галузі, що аналізується, мало місце лише у 2009 р.

У 2010 р. темпи зростання виробництва продукції переробної промисловості становили 17,8%.

Для більш детального дослідження значення нафтопереробної галузі в економіці країни було досліджено динаміку виробництва за двома основними підгалузями – виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення – таблиця 2.

Таблиця 2 – Виробництво основних видів продукції нафтоперероблення України [10]

Види діяльності		2008 рік	2009 рік		2010 рік	
			Значення	У % до 2008 року	Значення	У % до 2009 року
Промисловість		917035,5	806550,6	88,0	891169,5	110,5
Переробна промисловість	Млн грн	668466,4	559266,5	83,7	634981,8	113,5
	Питома вага у загальному обсязі промисловості	72,9	69,3	95,1	71,3	102,8
Виробництво коксу	Млн грн	66135,2	53746,4	81,3	26878,3	50,0
	Питома вага у загальному обсязі промисловості	7,2	6,7	92,4	3,0	45,3
Виробництво продуктів нафтоперероблення	Млн грн	55576,4	48473,6	87,2	44961,7	92,8
	Питома вага у загальному обсязі промисловості	6,1	6,0	99,2	5,0	83,9

Таким чином, стає очевидним, що в загальному обсязі промисловості більша частка припадає на промисловість саме переробну, і виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення в середньому за період надає в середньому 11,3% від загального обсягу промисловості у вартісному вираженні по країні; хоча у 2010 р. позначилося різке зниження виробництва коксу – воно скоротилося на 50%; також зменшилося й виробництво продуктів нафтоперероблення, хоча й меншими темпами – лише на 16,1%. Причому ці тенденції є прямо протилежними нарощуванню обсягів виробництва як за промисловістю в цілому, так і за переробною промисловістю зокрема. В Україні зараз працюють шість нафтопереробних заводів загальною потужністю перероблення 51,11 млн тонн нафти щорічно. Причому три НПЗ – Одеський, Лисичанський та Кременчуцький – за да-

ними Антимонопольного комітету України, контролюють 66% національного ринку бензину та 51% – ринку дизельного палива [1]. Постачання нафтової сировини в Україну в 2010 році зросло порівняно з 2009 р. на 2,7% (становили 9,944 млн т), у тому числі російської нафти поставлено 5,952 млн. т (на 7% менше), з Азербайджану – 1,614 млн т (на 7,9% більше), Казахстану – 56 тис. т (у 6 разів більше). Обсяги переробки нафтосировини зросли в 2010 р. за двома підприємствами – Кременчуцькому (на 13,3%) і Надвирнянському НПЗ (на 22,3%), ці ж підприємства наростили виробництво бензину (на 2,7% і 10% відповідно) і дизельного палива (на 21% і 20,1%). На державному Шебелинському газопереробному заводі за рік вироблено 368,9 тис. т бензину (на 23% менше, ніж в 2009 р.) і 172,5 тис. т дизпалива (на 8,2% менше). Видатним виробником усіх видів палив за підсумками 2010 року був Лисичанський НПЗ («ЛІНІК», група «ТНК-ВР»), який виробив 1322 тис. т бензину (порівняно з 2009 р. виробництво скоротилося на 13%), дизпалива – 1299 тис. т (на 6,3%), мазуту – 1315 тис. т (на 20% менше). Ще одне підприємство, що належить росіянам, «ЛУКОЙЛ-Одеський НПЗ» скоротило випуск бензину на 24,2% порівняно з 2009 р. (до 204,9 тис. т), дизпалива – на 30,3% (до 459,5 тис. т), мазуту – на 35,8% (до 339,7 тис. т). Питома вага імпортного палива на українському ринку за підсумками 2010 р. становила близько 45% [2].

Основною особливістю, яка й викликає проблеми функціонування підприємств галузі, що досліджується, є те, що нафтопромисловість України практично повністю залежить від імпоротної сировини. Обсяги нафти, яку видобувають в країні на сьогодні, вистачає для завантаження потужностей національних НПЗ лише на 15-20%, оскільки всі вони були побудованими в період СРСР та з розрахунку на перероблення в основному російської та казахстанської нафти (за виключенням Дрогобицького та Надвирнянського НПЗ, які з самого початку передбачали перероблення нафти, яку видобувають у Прикарпатті, однак в умовах сьогоднішньої їх потужності також є завеликими для наявного обсягу нафтовидобування у регіоні). Сьогодні ці західноукраїнські заводи нагадують, на думку практиків, «діючі музеї», маючи глибину нафтопереробки 61,2% і 56,7% відповідно, тоді як в розвинених країнах цей показник становить 97-98% [3]. У Дрогобичі і Надвірній використовують давно застаріле устаткування, випускаючи в основному дизпаливо і мазут. А бензин, що там виробляється, стандарту «Євро-2» не відповідає сучасним екологічним вимогам.

В Україні останнім часом істотно дорожчає бензин. До 2011 р. літр бензину марки АІ-95 на заправках коштував у середньому 7,5 грн (менше одного долара), а на початку 2011 р. ціна почала зростати і на сьогодні сягає майже 10 гривень (1,25 долара). Уряд України раніше заявляв про намір збільшити власне виробництво нафтопродуктів, щоб стабілізувати ситуацію на внутрішньому ринку. Кабмін і нафтовики підписали меморандум про наміри модернізувати потужності НПЗ і збільшити виробництво [5]. Українські НПЗ можуть переробити до 52 млн тонн нафтопродуктів на рік, але вітчизняної нафти не вистачає, щоб «завантажити» ці потужності. Таку думку висловив експерт з енергетичних питань Б. Соколовський. «З випуску нафтопродуктів Україна ще за часів Радянського Союзу мала колосальну нафтопереробну базу. А сьогодні наша нафтопереробка

дає до 52 млн тонн нафтопродуктів на рік – це в 5 разів більше, ніж ми потребуємо», – повідомив він. У той же час Соколовський підкреслив, що запасів української нафти ледве вистачає на задоволення 1/3 потреб України [9]. Також керівник Міністерства енергетики і вугільної промисловості України Ю. Бойко заявив, що зараз українські нафтопереробні заводи в змозі забезпечити країну власним паливом, проте завантажені вони тільки на 30% своїх можливостей. «Потужності українських НПЗ вистачає, тому що вони завантажені сьогодні аж на 30%. І така протекціоністська політика відносно імпортерів привела до збільшення бензину, що імпортувався. Завданням уряду є забезпечити повне завантаження НПЗ, але зробити це так, щоб споживачі не відчували істотної різниці. За реалізацію цього завдання уряд візьметься, як тільки стабілізуються світові ціни на нафтовому ринку» [4].

На сьогодні розробляється програма з налагодження виробництва власного бензину на території України, що сприятиме також і уповільненню зростання ціни на бензин та паливо [5], однак успішна реалізація такої програми є досить складним питанням. Однак без власних нафтопереробних заводів Україна втратить енергетичну незалежність. Про це заявив виконавчий директор ТНК-ВР в Україні Ф. Луньов. «В Україні – шість НПЗ, чотири з яких на цей момент по суті зупинили виробництво. Заводи працюють на третину своїх можливостей. У цілому українські НПЗ – старі і не модернізовані. Останній із побудованих – Лисичанський – належить ТНК-ВР, йому 35 років. Ми вклали в його модернізацію \$500 млн за 10 років тільки для того, щоб вийти на виробництво бензину Євро-4. А вийти на Євро-5 – це ще \$200-300 млн», – підкреслив Ф. Луньов [6].

Таблиця 3 – Виробництво основних видів продукції нафтоперероблення в Україні [10]

Види продукції	2008 рік	2009 рік		2010 рік	
		Значення	У % до 2008 року	Значення	У % до 2009 року
Вугілля готове, тис. т.	59312,0	54820,0	92,4	54444,0	99,3
Нафта сира, тис. т.	3094,2	2898,8	93,7	2565,6	88,5
Газ нафтовий попутний, млн куб. м.	867,0	744,1	85,8	655,3	88,1
Газовий конденсат, тис. т.	1074,1	1017,8	94,8	927,8	91,2
Газ природний, млн куб. м.	19845,8	20256,4	102,1	19146,2	94,5
Кокс та напівкокс із вугілля кам'яного, тис. т.	19543,2	17423,7	89,2	18599,7	106,7
Бензин моторний із вмістом свинцю 0,013 г/л і менше, тис. т.	3231,6	3257,4	100,8	2873,2	88,2
Паливо дизельне, тис. т.	3650,8	3908,7	107,1	3708,8	94,9
Мазути паливні важкі, тис. т.	2422,1	2568,8	106,1	2413,7	94,0

Наступним етапом аналізу виробництва продукції нафтоперероблення в Україні є дослідження виробництва основних видів продукції цієї галузі, наведене в таблиці 3.

Як стає очевидним із наведеної вище таблиці, у 2009 р. тільки за чотирма видами продукції з дев'яти наявних (газ природний, бензин моторний, паливо дизельне та мазути паливні важкі) спостерігалось нарощування обсягів виробництва; у 2010 р. ситуація ще погіршилася, оскільки лише виробництво коксу та напівкоксу з кам'яного вугілля збільшилося на 6,7%, за іншими позиціями мало місце зниження обсягів виробництва в середньому на 7,67%.

Що стосується прогнозу ситуації на майбутнє, то на початку 2011 р. намітилися наступні тенденції: у першому кварталі за попередніми розрахунками виробництво дизельного палива в Україні скоротилося на 21,6%, порівняно з аналогічним періодом 2010 р.; виробництво паливного мазуту також скоротилося на 8,1%. Нарощувалося у цьому періоді лише виробництва автомобільного бензину – на 12,5% порівняно із відповідним періодом 2010 р. [1].

Для дослідження фінансового стану та прибутковості підприємств галузі, що аналізується, були оцінені їх фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування – таблиці 4 та 5.

Таблиця 4 – Підприємства, які одержали прибуток від звичайної діяльності до оподаткування (у % до загальної кількості підприємств) [10]

Види діяльності	2008 рік	2009 рік		2010 рік	
		Значення	У % до 2008 року	Значення	У % до 2009 року
Промисловість	58,2	59,7	102,6	61,1	102,3
Переробна промисловість	61,9	60,5	97,7	62,0	102,5
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	67,4	60,2	89,3	53,4	88,7

Таблиця 5 – Підприємства, які одержали збиток від звичайної діяльності до оподаткування (у % до загальної кількості підприємств) [10]

Види діяльності	2008 рік	2009 рік		2010 рік	
		Значення	У % до 2008 року	Значення	У % до 2009 року
Промисловість	41,8	40,3	96,4	38,9	96,5
Переробна промисловість	38,1	39,5	103,7	38,0	96,2
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	32,6	39,8	122,1	46,6	117,1

Можна констатувати, що ситуація із прибутковістю підприємств переробної промисловості є кращою, аніж у середньому за всією промисловістю в країні – більше 60% із них є прибутковими, а у 2009 р. прибутковими були практично всі підприємства переробної промисловості. Підприємства, що займаються виробництвом коксу та продуктів нафтоперероблення, також в більшості є прибутковими, але намітилися дві негативні тенденції, а саме: по-перше, протя-

гом періоду, що аналізується, на відміну від загальнодержавних та загальногалузових тенденцій, кількість прибуткових підприємств-виробників коксу та продуктів нафтоперероблення постійно знижується; по-друге, у 2010 р. це зниження має досить серйозні масштаби – практично на 20% знизилася питома вага прибуткових підприємств у галузі, що досліджується.

Дані таблиці 5 також підтверджують викладені вище висновки щодо фінансового результату за підприємствами нафтоперероблення в Україні.

Усі вищеописані особливості розвитку галузі, що аналізується, призвели до того, що протягом періоду, що аналізувався, рівень операційної рентабельності в середньому за всіма підприємствами був від’ємним (таблиця 6), хоча у 2010 р. й намітилися тенденції до покращання, оскільки у відносному розрахунку рівень операційної рентабельності за галуззю, що досліджувалась, збільшився на 1,3 пункти; однак можна констатувати, що галузь все ще залишається збитковою.

Таблиця 6 – Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами промислової продукції [10]

Показники	Результат від операційної діяльності	Витрати операційної діяльності	Рівень операційної рентабельності
2008 рік			
Промисловість	56575,1	1165164,5	4,9
Переробна промисловість	27825,2	885654,4	3,1
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	-1117,2	70632,1	-1,6
2009 рік			
Промисловість	18666,7	1037759,5	1,8
Переробна промисловість	10529,6	737552,2	1,4
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	-1643,1	62863,8	-2,6
Відхилення від 2008 року			
З промисловості	-37908,4	-127405,0	-3,1
З переробної промисловості	-17295,6	-148102,2	-1,7
З виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення	-525,9	-7768,3	-1,0
2010 рік			
Промисловість	34791,5	914837,0	3,8
Переробна промисловість	13491,9	656284,3	2,1
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	-838,5	64970,0	-1,3
Відхилення від 2009 року			
З промисловості	16124,8	-122922,5	2,0
З переробної промисловості	2962,3	-81267,9	0,7
З виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення	804,6	2106,2	1,3

Проблемам рентабельності нафтопереробних підприємств в умовах сьогодення приділяють значної уваги як представники всіх рівнів державної влади, так і вчені-практики. Зокрема президент Асоціації «Об'єднання операторів ринку нафтопродуктів України» Л. Косянчук зазначив, що дійсно сьогодні українські НПЗ мають проблеми з ліквідністю бізнесу і прибутковістю, оскільки «за глибини перероблення 63% і за такої ціни на нафту... на заводі дійсно збиток» [7]. Тому є два варіанти дій, що не виключають один одного. «Перший варіант правильний, із точки зору споживачів і громадян України – провести глибоку модернізацію і підняти перероблення з 63% як мінімум до 84-85%. У цьому випадку, за цих цін, заводи вийдуть на беззбитковість, – сказав Косянчук, додавши, що цей варіант передбачає, природно, «колосальні витрати», які повинні взяти на себе «ті, кому ці заводи належать», тим більше що це записано в їх інвестиційних зобов'язаннях. Тому другий варіант – вирішення проблеми за рахунок споживача шляхом підняття цін – виглядає куди вірогіднішим» [7].

Висновки. Таким чином можна констатувати, що в загальному обсязі промисловості більша частка припадає на промисловість саме переробну, і виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення в середньому за період надає в середньому 11,3% від загального обсягу промисловості у вартісному вираженні по країні. Основною особливістю, яка й викликає проблеми функціонування підприємств галузі, що досліджується, є те, що нафтопромисловість України практично повністю залежить від імпортової сировини. Обсяги нафти, яку видобувають в країні на сьогодні, вистачає для завантаження потужностей національних НПЗ лише на 15-20%. Протягом періоду, що аналізувався, на відміну від загальнодержавних і загальногалузових тенденцій, кількість прибуткових підприємств-виробників коксу та продуктів нафтоперероблення постійно знижується; по-друге, у 2010 р. це зниження має досить серйозні масштаби – практично на 20% знизилася питома вага прибуткових підприємств у галузі, що досліджується.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є вдосконалення програм реформування нафтопереробної галузі України та питання ціноутворення на продукцію нафтопереробної промисловості.

Література

1. В Украине увеличилась нефтепереработка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.fakty.ua/news/>>.
2. Нефтеперерабатывающая промышленность Украины в 2010 г. в цифрах. – Режим доступа: <<http://www.profinews.com.ua/>>.
3. Нефтепереработка в Украине: ветер перемен – 2009. – Режим доступа: <<http://www.minprom.ua/>>.
4. Нефтепереработка в Украине работает только на 30%. – Режим доступа: <<http://www.uadaily.net/>>.
5. Правительство будет налаживать собственное производство бензина. – Режим доступа: <<http://www.rian.com.ua/economy/>>.
6. ТНК-ВР: Украинская нефтепереработка может перестать существовать. – Режим доступа: <<http://www.news.liga.net/news/>>.

7. Украина: почему дорожает бензин? – Режим доступа: <<http://www.rian.ua/analytics/>>.
8. Украине следует двигаться по европейскому пути развития нефтепереработки. – Режим доступа: <<http://www.oilnews.com.ua/>>.
9. Украинская нефтепереработка: большие потребности, но малые возможности. – Режим доступа: <<http://www.ubr.ua/market/industrial/>>.
10. Режим доступа: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.